

## بسمه تعالی

### مفهوم جهاد و جایگاه آن در گروه سلفی – تکفیری (داعش)

مریم بدر جمال<sup>1</sup>

#### چکیده

از آن جا که نمایاندن تصویر درست از اصول و فروع دین اسلام یکی از وظایف اصلی مسلمانان است و در عصر حاضر توسط گروه‌های افراطی جایگاه این مسائل به طور کلی عوض شده و برخی از فروع دین هم مرتبه اصول شده اند پژوهش حاضر دیدگاه گروه سلفی-تکفیری داعش را در مورد جهاد که بعد از ایمان به خدا جهاد را وظیفه اصلی هر مسلمانی می‌دانند و جهاد را برابر با قتال با شمشیر معرفی می‌کنند و آن را واجب عینی بر هر زن و مرد مسلمانی می‌دانند و در صورت ترک آن، فرد را کافر می‌پندارند را بررسی می‌کند و اینکه مبانی فکری این گروه تأسی گرفته از اندیشه چه کسانی است و در اصل با مبانی اسلام مطابقت دارد یا مغایرت. روش تحقیق توصیفی بوده است و گردآوری داده‌ها با استفاده از اسناد نوشتاری، کتابخانه‌ای و نرم‌افزاری علمی بوده است.

**کلید واژه‌ها:** سلف، تکفیر، جهاد، داعش

---

<sup>1</sup>. طلبه سطح دو حوزه صادقیه تبریز

## مقدمه

جهاد یکی از مفاهیم دین اسلام است که دارای اهدافی مانند براندازی کفر، مبارزه با دشمنان دین و پاسداری از نظام اسلامی و دفاع از مرزها است. اما مفهوم و کاربرد جهاد در اندیشه سلفی-تکفیری نظیر آنچه داعش در عراق و سوریه از آن بهره گرفت، اساساً با مبانی اندیشه دینی (فقه اهل سنت و فقه شیعی) بیگانه است و جهاد بیش تر از یک حکم فقهی فرعی و در ردیف اصول اولیه دین اسلام قرار گرفته است. تکفیری‌ها بر این عقیده هستند که جهاد، جنگ و ترور دشمنان الله امری ضروری و تکامل بخش دعوت مس‌آلت آمیز به تشکیل حکومت اسلامی است و هم چنین ضمن بهره‌گیری از مبانی اسلامی، به رفتارهای خود مشروعیت می‌بخشند و با توسعه معنایی و مصداقی کفر هر کس غیر از خودشان را تکفیر می‌کنند و دیگر مسلمانان را منافق خوانده و جهاد با آن‌ها را به عنوان اولویت جهاد مطرح می‌کنند بر همین اساس شیعیان به عنوان منافقان در اولویت نخست قرار دارند. جهادگرایی در این گروه‌ها صرفاً به معنای قتال است که با فقه اهل سنت هم تعارضاتی پیدا کرده است. این گروه بیش تر از سایر مفاهیم بر روی جهاد تاکید دارد و شاخصه اصلی آن استفاده از حربه تکفیر است که با تکفیر بیش تر جوامع اسلامی و طاغوتی قلمداد کردن حاکمان این جوامع جهاد با آنها را جایز دانسته و با استفاده حداکثری از جهاد بدون توجه به مولفه‌های بنیادی آن در فقه شیعه و اهل تسنن در حال پیشبرد اهداف خود است.

از این جهت که بینش گروه‌های سلفی-تکفیری همچون داعش نسبت به جهاد تفاوت عمده‌ای با مفهوم جهاد دارد لذا پرداختن به این موضوع حائز اهمیت است تا این تفاوت‌ها به صورت واقع بیان شود و مفهومی که این گروه از جهاد مطرح می‌سازد مورد بررسی قرار گیرد. هدف اصلی پژوهش پیش رو شناخت مفهوم جهاد و جایگاه آن هم چنین گستره جهاد در مبانی فکری و اعتقادی و رفتار عملی داعش می‌باشد.

در این راستا از زمان اوج‌گیری گروه‌های سلفی-تکفیری داعش تحقیقات متعددی در زمینه بررسی افکار و عقاید این گروه انجام گرفته که می‌توان به «بررسی ایدئولوژی گروه تکفیری-وهابی دولت اسلامی عراق و شام داعش»، نویسندگان: مهدی بخشی شیخ احمد، بهنام بهاری، پیمان وهاب پور و «نقد دیدگاه داعش درباره حکم جهاد ابتدایی از منظر فریقین» نویسندگان: حسین احمدپور، سید سجاد جعفری اشاره کرد. تفاوت مقاله حاضر نسبت به دیگر مقاله‌ها بررسی شاخصه‌های کلی افکار و عقاید گروه سلفی-تکفیری داعش و خاستگاه این افکار و عقاید و پس به صورت خاص تبیین جهاد از منظر این گروه است.

## ۱. مفهوم شناسی

### ۱-۱. سلف

سلف در لغت به معنای «پیشین» است؛ و «سلف، یسلف، سلفا و سلوفا» نیز صیغه‌های صرفی و مصدر «پیشی گرفتن» است.<sup>۱</sup>

به گفته ابن فارس سلف اصلی است که بر تقدم و سبقت دلالت دارد. پس سلف کسانی هستند که در گذشته بودند. (ابن فارس، احمد، معجم مقایس اللغة، ماده (س ل ف) با توجه به این تعریف سلف معنایی نسبی دارد؛ به این صورت که هر زمانی، نسبت به زمان آینده خود سلف است و در مقابل آن، «خلف» قرار دارد. به عبارت دیگر مادر مقایسه با آیندگان، «سلف» هستیم و نسبت به گذشتگان «خلف» شمرده می‌شویم.<sup>۲</sup>

معنای اصطلاحی: با گسترش جریان سلفیه در دهه‌های اخیر و به وجود آمدن رویکردها و جریان‌های مختلف سلفی، علمای سلفی و منتقدان آن‌ها تحقیقات متعددی درباره سلفیه و معرفی آن انجام داده‌اند. اصطلاح سلفیه در آثار محققان مسلمان کشورهای عربی به دو معنا به کار رفته است.<sup>۳</sup>

معنای اول سلفیه به دوران بیداری مسلمانان در عصر حاضر برمی‌گردد. سلفیه در این معنا بر کسانی اطلاق می‌شود که حرکت «اصطلاح دینی» را شکل داده‌اند و برای رسیدن به این اهداف کوشیده‌اند: ۱. بیداری مسلمانان و رهایی آنان از تقلید فکری غرب، ۲. اتکاء و اعتماد آنان به فرهنگ و تمدن دیرینه خویش ۳. رجوع به قرآن و سنت با نگاهی تازه و اندیشه‌های نو برای حل معضلات و مسائل فکری جدید، ۴. استخدام فن و تکنیک و علوم تجربی بر مبنای فرهنگ اسلامی، ۵. تطهیر چهره نورانی اسلام از غبار بدعت‌ها و خرافه‌هایی که در طول چهارده قرن بر آن نشسته بود. آن‌ها عنوان سلفیه را با این هدف برای خود قرار داده‌اند: «باید همه رسوباتی که پاکی و صفای اسلام را به تیرگی مبدل کرده است و همه بدعت‌ها و خرافه‌ها و... را از اسلام دور کرد تا دین اسلام همچون دین کار و تلاش و زندگی توجه شود».<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۳۳۰-۳۳۱

<sup>۲</sup> بوعلی، سلفیه؛ بدعت یا مذهب، ص ۱۹

<sup>۳</sup> همان، ص ۲۵۶-۲۵۹

<sup>۴</sup> بداشتی، «شناخت سلفیه»، ص ۱۵۷-۱۷۹

در دایره المعارف بین المللی اسلام نیز در ذیل عنوان سلفیه این گونه آمده است: سلفیه شاخه‌ای از اصلاح طلبان سنت گرای اسلامی هستند که در اواخر قرن نوزده میلادی شکل گرفته‌اند. مرکز ثقل آنان مصر بوده است. اینان خواهان خلوص و پیرایش اسلام از طریق بازگشت به روش «سلف صالح» بودند. دکترین اصلی آن‌ها این بود که در ایمان و اعتقاد خویش به مسلمانان صدر اسلام اکتفا کنند.<sup>۱</sup> بر اساس تعریف جریان سلفیه و نگاه به گذشته برای احیای هویت اسلامی؛ بیش از هر چیز جریانی اصلاح گرایانه است. این اصلاح گری جهت‌گیری‌های متفاوت دارد که می‌توان آن را در نگاه فلسفی، نگاه دینی، نگاه اجتماعی و نگاه سیاسی مشاهده کرد.<sup>۲</sup>

معنای دیگر سلفیه در خصوص کسانی است که مدعی‌اند در اعتقادات و احکام فقهی به سلف صالح باید اقتدا کرد. مراد آن‌ها از سلف صحابه، تابعین و تابعین تابعین است و هر دوره را یک قرن به حساب می‌آورند و مقصود آن‌ها از سلف سد قرن اولیه اسلام است. آنها این سد نسل را به دلیل نزدیکی زمانی و مکانی، و در نتیجه تلقی بهتر وحی، بهترین مردم و اسلام آن‌ها را به دور از بدعت و هرگونه انحراف می‌دانند و اسلام حقیقی را در این دوران جستجو می‌کنند.<sup>۳</sup>

دلیل سلفیه برای بیان این عقیده حدیث خیر القرون است که بخاری به واسطه عمران بن حصین و مسلم به واسطه عبدالله از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) روایت می‌کنند: «بهترین مردم، مردمان قرن من هستند؛ پس کسانی که در پی ایشان می‌آیند و پس دیگری که در پی آنان می‌آیند. مردمانی می‌آیند که گواهی هر یک، سوگندشان و سوگند هر کدام گواهی شان را نقش می‌کند». سلفیه مفاد این حدیث را نشانگر برتر بودن این سه نسل از دیگر مسلمانان می‌داند. آن‌ها بر اساس مبانی خود که تأویل از حدیث را جایز نمی‌دانند، بلکه قرن را به معنای لغوی آن یعنی مدت صد سال گرفته‌اند و در نتیجه بهترین دوران‌ها را مجموع دوران سلف، یعنی سیصد سال اول اسلام می‌پندارند.<sup>۴</sup>

## ۲-۱. تکفیر

«تکفیر» مصدر «کفر» از باب تفعیل، به معنای نسبت دادن اندیشه یا شخص به کفر است.

۱. محمودیان، بنیادهای فکری القاعده، ص ۱۲۱-۱۲۳

۲. پاکتچی، بنیادگرایی و سلفیه، ص ۱۳۸

۳. بخاری، صحیح بخاری، باب فضائل الصحابه، حدیث ۳۴۵۰

۴. بوعلی، سلفیه؛ بدعت یا مذهب، ص ۱۹

کفرالرجل: نسه الی الکفر، عده کافرا. تکفیر کرد کسی را: نسبت دادن شخص به کفر و او را کافر به حساب آوردن است. (معجم الغنی، ماده (کفر) )

مشهورترین معنی «تکفیر» نسبت دادن کفر به دیگری است.<sup>۱</sup>

«دست بر سینه گذاشتن و انحنای و تعظیم در برابر بزرگان» و «تاج گذاری پادشاه» و «پوشاندن گناهان توسط خداوند» نیز معانی دیگری است که اهل لغت برای این کلمه برشمرده اند.<sup>۲</sup>

تکفیر در اصطلاح: در کلام «تکفیر» در برابر «احباطه» و به معنای بی اثر شدن گناهان به سبب انجام برخی کارهای خوب و طاعات به کار رفته است. تکفیر به این معنا، به خداوند نسبت داده شده است؛ یعنی خداوند به واسطه کارهای خوب، گناهان را می پوشاند.<sup>۳</sup>

«تکفیر» در فقه نیز به دو معنا به کار رفته است: یکی نسبت کفر دادن به فرد مسلمان و دیگری پرداختن جریمه و کفاره عمل خلاف و گناه.<sup>۴</sup>

مقصود از «تکفیر» در اینجا، نسبت کفر دادن به کسی است که خود را مسلمان می داند.

### ۳-۱. جهاد

واژه جهاد از ریشه (جهد یا جهد) به معنای مشقت و زحمت، هم چنین به معنای توان و طاقت است و جهاد و مجاهده یعنی به کار بستن توان و تلاش برای دفع دشمن.<sup>۵</sup>

جهاد در اصطلاح: در اصطلاح شرعی به بذل جان و هر آنچه متوقف بر آن است مانند مال، در جنگ با مشرکین و ظالمین به شکل خاص، جهاد گفته می شود و یا به بذل جان و مال و توان در تحقق و اعتلای اسلام و اقامه شعائر (نشانه ها) ایمان جهاد گفته می شود.<sup>۶</sup>

هم چنین رهبر معظم انقلاب در بیان تعریف اصطلاحی می فرماید: هر چیزی که هم تلاش باشد و هم در مقابله با دشمن باشد جهاد است بعضی ممکن است یک کاری انجام دهند زحمت هم بکشند بگویند ما داریم جهاد می کنیم، نه، جهاد؛ یک شقش این است که در مقابله با دشمن باشد.<sup>۷</sup>

<sup>۱</sup> . ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۴۶

<sup>۲</sup> . فیومی، مصباح المنیر، ج ۲، ص ۵۳۵

<sup>۳</sup> . جمعی از نویسندگان، شرح مصطلحات، ص ۸۰

<sup>۴</sup> . مروج، اصطلاحات فقهی، ص ۱۴۱

<sup>۵</sup> . اصفهانی، مفردات راغب، ص ۱۰۱

<sup>۶</sup> . نجفی، جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۱، ص ۳

<sup>۷</sup> . سخنرانی مقام معظم رهبری تحت عنوان «عبرت های عاشورا»

داعش هم اکنون با استناد به کتاب نواقص الاسلام محمد عبدالوهاب، به تخریب قبور اولیای الهی و کشتن پیروان آن‌ها می‌پردازند.<sup>۱</sup>

ابوبکر ناجی که زمان سرپرست اتاق فکر القاعده بود، در حال حاضر به عنوان نظریه پرداز خشونت معروف شده است وی در سال ۲۰۰۴ کتابی به زبان عربی تحت عنوان «مدیریت-وحشی‌گری» منتشر کرد. این کتاب در واقع یک استراتژی و دستورالعمل به صورت عملی است. این تفسیر از اسلام، اظهار ایمان به خدا و پیامبر را با جهاد برابر می‌داند. از این نظرگاه جهت تغییر حکومت‌ها و اقامه خلافت اسلامی، جهاد بر هر زن و مرد، یک واجب عینی فرض می‌شود و هیچ حجتی برای ترک جهاد، موجه نخواهد بود. ابن تیمیه اولین کسی بود که واژه جهاد را جزء ارکان اصلی دین قرار داد. بنا به اعتقاد وی جهاد بر حج، نماز و روزه برتری دارد و کسانی که در جهاد شرکت نکنند، کافرند و اولین وظیفه مسلمانان بعد از ایمان، جهاد و عمل بدان است.<sup>۲</sup>

در تمام مناطق تحت تصرف داعش عبارتی از ابن تیمیه تحت عنوان «قوام الدین بکتات یهودی و بسیف ینصر» خودنمایی می‌کند که مطابق آن پایداری دین به قرآن هدایتگر و شمشیری است که آن را یاری می‌رساند.<sup>۳</sup>

از جانب دیگر ریشه این طرز تفکر را می‌توان به عبدالله عزام، به عنوان پدر معنوی القاعده نسبت داد. عزام وظایف یکایک مسلمان، بعد از ایمان را جهاد دفاع از سرزمین‌های اسلامی می‌داند و جهاد عملی مهمترین وظیفه‌ای است که در عصر حاضر توسعه مسلمانان به دست فراموشی سپرده است و علت اصلی وضعیت فلاکت بار کنونی مسلمانان، عمل نکردن به جهاد است. از منظر اعزام فهم اشتباهی از جهاد در میان مسلمانان شکل گرفته که فکر می‌کنند جهاد هر نوع تلاش در راه خدا است و آن را به سحرخیز بودن و خطبه خواندن و خدمت به خانواده تفسیر می‌کنند، در صورتی که جهاد صرفاً به معنای قتال است و جهاد با شمشیر، یعنی جنگیدن در راه خداوند جهاد حقیقی است. از این رو امروزه سازمان داعش با الهام گیری از مبانی فکری افراد نامبرده، بر این نظرند که خشک برای جهادی‌های داعش محسوب می‌شود و مانیفستی روشنفکرانه جهت تسخیر کشورهای جهان به شمار می‌رود و حکم انجیل برای گروه تروریستی داعش دارد. بخش اعظم کتابش در باب هنر جنگ، اداره، سازماندهی و زدودن تردید نیروها در اعمال خشونت است. ناجی بهترین شیوه‌های جنگی

<sup>۱</sup> . ابراهیم نژاد، داعش؛ تحلیل و بررسی تاریخ و افکار، ص ۱۳

<sup>۲</sup> . فرائی و شیخ احمد، اسلام سیاسی و القاعده، ص ۵

<sup>۳</sup> . ابراهیم نژاد، داعش؛ تحلیل و بررسی تاریخ و افکار، ص ۱۳

جهت گسترش قلمروی خلافت را در خشونت فراوان، ارباب سربازان دشمن، تبلیغات و جنگ روانی معرفی می‌کند.<sup>۱</sup>

## نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر با بررسی و کنکاش جنبه‌های گوناگون جهاد سعی شده که به این پرسش پاسخ داده شود که جهاد از چه جایگاهی در مبانی فکری گروه سلفی-تکفیری داعش برخوردار است؟ در این راستا تاریخچه پیدایش، شاخصه‌های اساس افکار و عقاید و هم چنین مبانی و قواعد جهاد از دیدگاه داعش بررسی شد حاصل این بررسی‌ها نشان دهنده آن است که مبانی این تفکرات به قرن‌های قبل برمی‌گردد و تاسی گرفته از افرادی هم چون ابن تیمیه، سید قطب، عبدالله عزام، محمد بن عبدالوهاب می‌باشد.

اندیشه جهادی داعش چیزی جز تحریف مفهوم جهاد در شریعت اسلام و تفسیر به رای نیست. بنابراین هیچ سنخیتی با جهاد مدنظر اسلام ندارد و این دیدگاه در مورد جهاد خود بدعتی آشکار است.

---

<sup>۱</sup> . عشوری مقدم، جایگاه رسانه و شبکه های اجتماعی در خیزش‌های انقلابی جهان عرب، ص ۴

## فهرست منابع و مآخذ

1. قرآن کریم

الف) کتب فارسی

1. ابراهیم نژاد، محمد، داعش؛ تحلیل و بررسی تاریخ و افکار، قم: دارالاعلام لمدرسه اهل البيت، 1393ش
2. پاکتچی، احمد، بنیادگرایی و سلفیه، تهران: دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)، ۱۳۹۰ش
3. جمعی از نویسندگان، شرح المصطلحات الکلامی، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ اول، 1415ق
4. دکمجیان هرایر، جنبش‌های اسلامی در جهان عرب، ترجمه: حمید احمدی، تهران: کیهان، چاپ چهارم، 1383ش
5. سید قطب، ما چه می‌گوییم، ترجمه: هادی خسروشاهی، تهران: فرهنگ اسلامی، 1391ش
6. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، قم: طلیعه نور، ۱۳۹۶
7. قربانی زواره، محمدحسین، ماهیت داعش، تهران: نظری، 1395ش
8. کپل، ژیل، پیامبر و فرعون، ترجمه: حمید احمدی، تهران: کیهان، چاپ سوم، 1382
9. محمودیان، محمود، بنیادهای فکری القاعده، تهران: دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)، ۱۳۹۰ش
10. مروج، حسین، اصطلاحات فقهی، قم: بخشایش، چاپ اول، 1379ش
11. نجات، سیدعلی، کالبد شکافی داعش، تهران: موسسه ابرار معاصر تهران، چاپ اول، 1394ش
12. جمعی از نویسندگان، درسنامه نقد جریان های تکفیری، موسسه دارالاعلام لمدرسه اهل البيت، چاپ اول، 1398ش
- 13.

ب) کتب عربی

1. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارصادر، ۲۰۱۰م
2. ابن فارس، احمد، معجم مقایس اللغة، بیروت: مکتب الاعلام الاسلامی، ۲۰۰۸م

3. ازهری، تهذیب اللغة، تحقیق دکتر ریاض زکی قاسم، بیروت: دارالمعرفه، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق
4. بوعلی، محمد سعید رمضان، صابر، حسین، سلفیه؛ بدعت یا مذهب، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵ ش
5. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، بیروت: دارالحبیل؟؟؟، ۲۰۰۹ م
6. جمعی از نویسندگان، التقريرات المفیده فی اہم ابواب العقیدہ، بیروت: مکتب البحوث و الدراسات الدولہ الاسلامیہ، چاپ دوم، ۱۴۳۶ ق
7. دیوان الدعویہ و المساجد، تعلموا امر دینکم، بیروت: ہیئۃ البحوث و الافتاء الدولہ الاسلامیہ، چاپ دوم، ۱۴۳۶ ق
8. راغب اصفہانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان الداودی، دمشق: دارالقلم و دارالشامیہ، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق
9. قطب، سید ابراہیم، معالم فی الطريق، الاتحاد الاسلامی العالمی، قاہرہ ، دارالشروق، ۱۹۶۴ م
10. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج ۲۱، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ ہفتم، ۱۳۶۲ ش
11. مرتضی، محمد محمود، ضاعہ التوحش، بیروت: دارالولاء لضاعہ النشر، چاپ اول، ۲۰۱۶ م
12. مودودی، ابوالعلاء، نظریہ السلام و ہدیہ فی السیاسہ و القانون والدستور، بیروت: موسسہ الرسالہ، ۱۹۶۹ م

### ج) مقالات

1. بداشتی، یداللہ، شناخت سلفیہ، میقات حج، سال شانزدهم، شماره 62
2. عباس، محمود، "نسخ شناسی داعش"، فصلنامہ مطالعات راہبردی جہان اسلام، شماره 2، 1393
3. عشوری مقدم، "جایگاہ رسانہ و شبکہ های اجتماعی در خیزش های انقلابی جہان عرب"، فصلنامہ دین و ارتباطات، شماره 37، دوره 17، 1389

4. غفاری هاشجین، زاهد، قدوسی عزیزاده، سیلاب، قدسی، "مولفه های فرهنگ سیاسی جریان سلفی-تکفیری، (مطالعه موردی داعش)"، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره 11، 1393
5. فتحی، محمد جواد، غفاری هاشجین، زاهد، "مطالعه و نقد جایگاه مفهوم جهاد در مبانی فکری و رفتار سیاسی داعش"، پژوهش های راهبردی سیاست، شماره 29، 1398
6. فراتی، عبدالوهاب، شیخ احمد، مهدی بخشی، "اسلام سیاسی و القاعده"، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره 2، 1391
7. واحدی فرد، محمدصادق، رشیدیان، مریم "جریان شناسی گروه های سلفی- تکفیری (مطالعه موردی داعش)"، همایش ملی بررسی جریان های سلفی- تکفیری، 1394

#### (د) سخنرانی

8. سخنرانی مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار فرماندهان لشکر 27 محمد رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) عوام و خواص، 1375/03/20